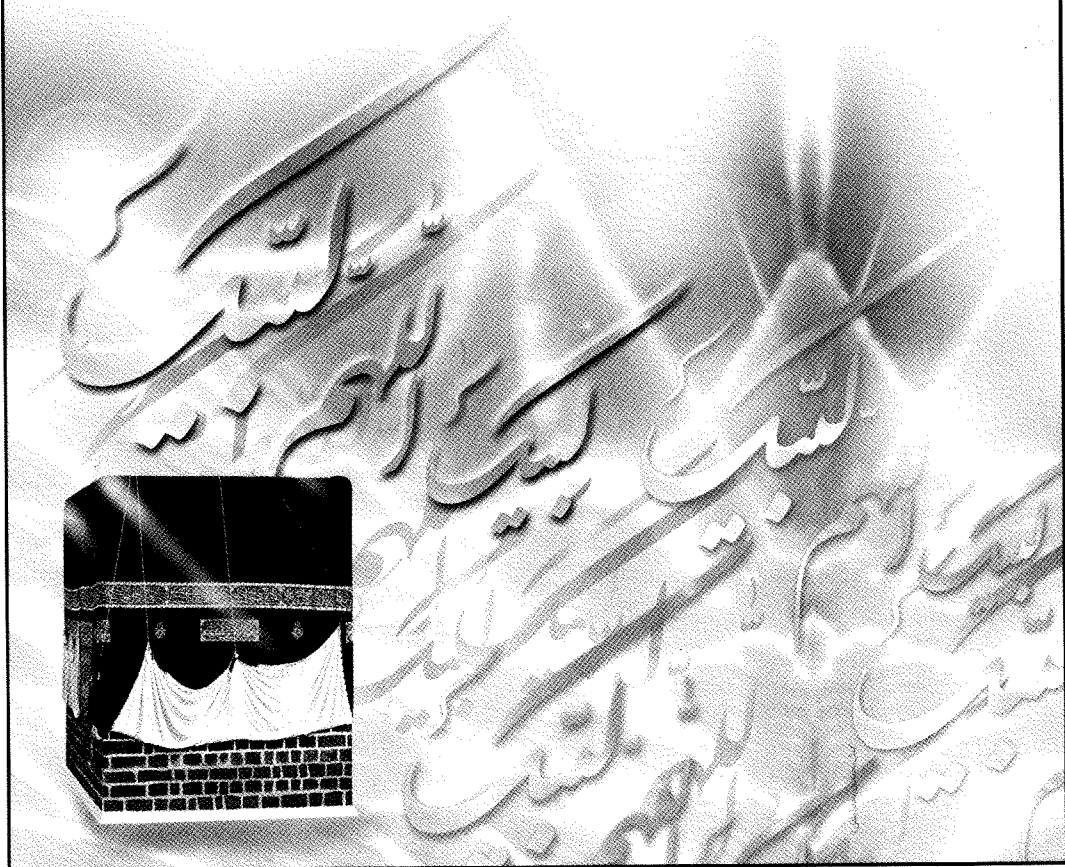

گفتگو

نشستی با ریاست سازمان حج و زیارت

طبق معمول همه ساله، فصلنامه میقات حج گفتگویی را با ریاست محترم سازمان حج و زیارت انجام می‌دهد تا خوانندگان و علاقمندان را در جریان چگونگی برگزاری حج و مسائل و مشکلات آن و همچنین فعالیت‌های اجرایی به عمل آمده قرار دهد. اکنون نظر خوانندگان گرامی را به گفتگویی دیگر در این زمینه جلب می‌کنیم:

میقات حج: عملیات حج که دارای ابعاد مختلف شرعی، سیاسی، اجتماعی، بین‌المللی و اقتصادی است، در یک ارگان یا سازمان خاص، قابل خلاصه شدن نیست، بلکه بخش‌های مختلف کشور در آن سهیم هستند، لطفاً بفرمایید چه کسانی و یا سازمان‌ها و ارگان‌هایی در این راستا مشارکت دارند؟

آقای رضایی: انجام عملیات حج، مستلزم تحقق فعالیت‌های متنوعی است که هر یک در جای خود باید به ظهور برسد و نتیجه دهد. برآیند همه این فعالیت‌ها، که شاید سرفصل‌های اصلی آن از پنجاه مورد تجاوز می‌کند و با احتساب زیر مجموعه هر یک از آن‌ها، جمعاً به صدها نوع فعالیت کوچک و بزرگ می‌رسد، عملیات یکپارچه حج را تشکیل می‌دهد. معلوم است که این تنوع و همچنین حجم سنگین آن، از بُعد داخلی و خارجی، یک هماهنگ کننده می‌خواهد. علاوه بر وظایفی که در قانون به عهده سازمان حج گذاشته شده، هماهنگ سازی فعالیت‌های به ظاهر پراکنده و مختلفی که توسط دستگاه‌های گوناگون به اجرا درمی‌آید و سامان بخشیدن آن‌ها و انتظام و به آیین درآوردن آن‌ها نیز در زمره وظایف و

مأموریت‌های سازمان حج و زیارت قلمداد شده است. شمار وزارتخانه‌ها و سازمان‌های اصلی که مستقیم و غیر مستقیم درگیر کار حج هستند، از مرز ۲۰ دستگاه می‌گذرد و اگر سایر دستگاه‌هایی که هر یک به نوعی در این امر دخالت پیدا می‌کنند، نیز در نظر گرفته شود، ده‌ها دستگاه حکومتی را در بر می‌گیرد.

در عربستان هم پیش از عزیمت و در حین موسم حج، با ارگان‌های متعددی سروکار داریم که باید از قبل با آن‌ها مذاکره و تفاهم لازم صورت گیرد. مثلاً وزارت حج، وزارت کشور، وزارت دفاع و طیران، و همچنین مؤسسات وابسته به دولت؛ مثل مکتب وکلا، مؤسسه مطوفین، مؤسسه ادلاء، نقاب‌السیارات و امثال آن در این آمار می‌گنجد. طبیعی است همه این مجموعه‌ها در امر حج سهم دارند. بر این مجموعه باید مؤسسات و شرکت‌های خصوصی در ایران و عربستان را نیز افزود که هر یک نقش ویژه‌ای ایفا می‌کنند.

میسال: سازمان حج از ظرفیت‌های بخش غیر دولتی و یا مردمی، در انجام عملیات سنگین حج، چگونه بهره‌برداری می‌کند؟

آقای رضایی: جالب است بدانیم که کلیه امور حج و زیارت در سطح کشور، با بهره‌گیری از حداکثر ۳۰۰ نفر کارمند دولت به سامان می‌رسد. سالانه صدها هزار نفر با برنامه سازمان، به حج و سایر سفرهای زیارتی مشرف می‌شوند. آشکار است که رقم پرسنل نسبت به حجم عظیم کار، بسیار ناچیز است. این کمی نفرت را همت خیل عظیمی از کارگزاران منتخب در سطح کشور جبران می‌کند. حدود ۱۵ هزار نفر کادر مدیران کاروان و عوامل آن‌ها هستند که در جامعه پراکنده‌اند و در مشاغل و حرفه‌های مختلف مشغول به زندگی عادی خود می‌باشند، اما در امر حج به میدان می‌آیند و تحت یک نظام و دستورالعمل‌های خاصی فعالیت حج خود را دنبال می‌کنند. بخش مردمی حج، به خاطر اهتمام به این‌گونه مشاغل زیارتی، هیچ نوع وابستگی به دولت ندارد و هزینه‌ای را بر دوش دولت تحمیل نمی‌کنند.

دفا تر و شرکت‌های خدمات مسافرتی و زیارتی هم قالب حقوقی قضیه را تأمین می‌کنند و بدین ترتیب مراکز قانونی متشکل از همکاران بیرونی سازمان نیز شکل

گرفته است. حدود ۷۵۰ مؤسسه قانونی و مجاز در امر حج و زیارت به مدد سازمان می آیند. در عربستان هم بخش غیر دولتی متشکل از مؤسسات و شرکت های فعال در امور زیارتی که سابقه دیرینه پذیرایی و رسیدگی به امور حجاج و زائران را به عهده گرفته اند، در این مسأله مشارکت دارند. جمعی از مردم عربستان هم از طریق اجاره منازل و امکانات دیگر در فصل حج با ما مراوده دارند و از این رهگذر تعامل شایسته ای میان دو کشور و دو ملت ایران و عربستان برقرار شده که نتایج خوبی به بار آورده است.

مجموعاً باید گفت بخش غیر دولتی؛ چه در ایران و چه در عربستان، نقش بسیار اساسی در مقوله حج دارند، مشروط بر این که با یک برنامه حساب شده و منظم تحت یک قاعده موزون و منسجم در آیند.

میثاق: لطفاً در مورد هزینه های سفر حج توضیحاتی ارائه فرمایید:

آقای رضایی: در حال حاضر حجاج اعزامی را کسانی تشکیل می دهند که در آذر ماه سال ۱۳۷۷ در ثبت نام عمومی شرکت کرده و با پرداخت مبلغ هشتصد هزار تومان ودیعه، در نوبت تشرّف قرار گرفته اند. طبیعی است این افراد در زمان تشرّف بایستی ما به التفاوت هزینه سفر تا قیمت تمام شده را پرداخت نمایند. در این میان دولت محترم مبلغ یک صد هزار تومان تسهیلات به خاطر مدت توقّف ودیعه اولیه در نظر گرفته است که در سال تشرّف به آنان می پردازند و یا به عبارتی دیگر از مبلغ ما به التفاوت دریافتی کسر می گردد. آنچه مسلم است این مبلغ تسهیلات اعطایی نسبت به میزان ودیعه و همچنین مدت توقّف پول، تناسبی ندارد. این است که بارها خواسته ایم در آن تجدید نظر نمایند و مبلغ را به واقعیت نزدیک سازند که متأسفانه هنوز تحقق نیافته است. از طرف دیگر، پس از پایان پذیرفتن فیش های حج، ثبت نامی سال ۱۳۶۳ و با توجه به این که ثبت نام عمومی به صورت علی الحساب انجام می گیرد و دولت یارانه ای را از این بابت تقبّل نمی کند، لازم است هزینه تمام شده از زائران اخذ گردد.

بنا بر این، در تنظیم نرخ سفر، باید همه هزینه ها به صورت جزء به جزء و با

وسواس و دقت تعیین شود و سپس همه آن‌ها برای مردم، به خصوص متقاضیان سفر حج تبیین و به‌طور شفاف اعلام و بازگو شود. این است که از سال گذشته، در روزنامه ایران و همچنین نوارها و جلسات آموزشی، شروع کرده‌ایم به این که همه موارد را برای مردم شرح دهیم. این اقدام بازتاب بسیار مثبتی در سطح جامعه داشته است؛ به طوری که همه چیز برای اذهان مردم روشن می‌باشد. این روند در سال جاری ادامه یافته و ارقام به صورت دقیق در اختیار مردم گذاشته شده است. بر این باوریم که این شیوه در مدیریت حج، کارساز و مفید است و در آینده هم ادامه خواهد یافت.

شایان ذکر است در حال حاضر هزینه مدیریت عملیات حج را به نوعی زائران می‌پردازند، اما حالت ایده‌آل آن است که این ارقام در بودجه سازمان دیده شود و توسط حکومت تقبل گردد.

میتا: برنامه‌های آموزشی حجاج و کارگزاران حج که در سال جاری توسط سازمان دنبال شد، کدام است و چه نتایجی در بر داشته است؟

آقای رضایی: همواره سازمان نسبت به امر آموزش اهتمام ویژه نشان داده است. در این چند سال و به خصوص در سال جاری، برنامه‌ریزی بسیار دقیق و منظم برای آموزش حجاج به اجرا در آمد.

در همین جا باید از زحماتی که به‌ویژه معاونت محترم آموزش و پژوهش بعثه مصروف داشتند، تقدیر نمایم. واحد آموزش سازمان با همکاری مدیران کاروان‌ها بسیار فعال‌تر از گذشته وارد عمل شده و گزارش‌های خوبی از آن در دست داریم. آموزش ضمن خدمت کارگزاران در سال جاری و آزمون‌های آن بسیار جدی گرفته شد و همه آموزش دیدگان بر این اعتقادند که بایستی همچنان این آموزش‌ها دنبال گردد. در استان‌ها نیز «رابطین آموزش» هماهنگ با واحد مرکزی آموزش فعالیت خود را آغاز کردند. شیوه‌نامه و برنامه جامع آموزشی توسط صاحب‌نظران مسلط و حرفه‌ای برای مجریان و مخاطبان با در نظر گرفتن سطوح مختلف تدوین و تدارک گردید که بر اساس آن، مرحله به مرحله اقدام

می‌گردد.

در زمینه آموزش و ارتقای شناخت زائران اعزامی نیز گام‌های مؤثری برداشته شد که از جمله آن‌ها، می‌توان به انتشار سلسله مقالات امور اجرایی حج تمتع توسط روزنامه ایران اشاره کرد که بسیار مورد توجه مدیران کاروان‌ها و بهره برداری زائران عازم بیت‌الله الحرام قرار گرفت که در پایان، به صورت کتاب درآمد. همین‌طور راه اندازی و تداوم برنامه تلویزیونی هفتگی حج و زیارت در سیمای جمهوری اسلامی ایران تحت عنوان «روضه رضوان» و اختصاص بخش مهمی از آن به مسائل حج تمتع را باید ذکر کرد.

شایان توجه است که سازمان روز به روز در حال پربارتر کردن مفاهیم قابل انتقال به زائران می‌باشد. تهیه و توزیع ده‌هاناوار آموزش ویدیویی و صوتی و همچنین برگزاری جلسات آموزش متمرکز زائران و برقراری کلاس‌ها و دوره‌های آموزش پرسنل و کارگزاران از اهم فعالیت‌های حوزه آموزش می‌باشد. کتاب‌های «گام به گام با کارگزاران» و «همگام با حجاج» از آخرین تمهیداتی است که اخیراً برای آماده سازی حجاج سال ۸۱ تنظیم و تدوین شده است و همچنین مجموعه مقالات مندرج در روزنامه ایران از مهر تا دی ماه سال جاری نیز در یک مجلد، به نام «همراه با حج ۱۳۸۱» گردآوری و ارائه گردیده است.

میتاب: در مورد نظارت بر عملکرد کارگزاران منتخب و مجاز و ارزیابی مدیریت آنان چه شیوه‌ای اتخاذ شده است؟

آقای رضایی: سازمان حج و زیارت، در تنظیم دستورالعمل‌های اجرایی، از خود مجریان و متصدیان کاملاً استفاده می‌کند، همان‌طور که در عرصه عمل نیز بر میزان صحت عملکرد و انطباق آن با الگوهای ارائه شده و نهایتاً نحوه مدیریت آنان نظارت دارد. این نظارت هم توسط واحدهای نظارتی سازمان و بعثه در ایران و عربستان به ظهور می‌رسد و هم این‌که در داخل کاروان به وسیله چند نفر از زائران منتخب هر کاروان اعمال می‌گردد. طبیعی است آخرین دستاوردهای علمی و

فنی و نرم‌افزار رایانه‌ای در این زمینه به کار گرفته می‌شود. مدیر کاروان نیز بر عملکرد مجموعه عوامل اعزامی خود مثل معاون و آشپز و نیروهای خدماتی نظارت دارد. روحانی کاروان و پزشک هم از طریق دیگری در مظان ارزیابی قرار دارند و نتیجه کارشان در میزان نقد و ارزیابی نهاده می‌شود. در این چرخه، برای بررسی عملکرد روحانی کاروان نیز روش خاصی تعریف و تنظیم شده که توسط رابطین روحانیون مستقر در بعثه مقام معظم رهبری اعمال می‌گردد.

کارکنان سازمان و بالاتر از آن، مدیریت اجرایی کار حج و زیارت به نوبه خود فارغ از نظارت نیستند، همانگونه که، هم بعثه مقام معظم رهبری بر آن نظارت دارد و هم ارگان‌های رسمی بازرسی کننده مثل بازرسی کل کشور و مجلس شورای اسلامی ناظر بر عملکرد ما هستند. این حلقه‌های کنترل و بازرسی و نظارت و در نهایت ارزیابی به گونه‌ای طراحی شده که هیچ یک از اجزای آن، از دایره کنترلی خارج نیستند و مدام در حال پاسخگویی و گزارش دهی می‌باشند. این نوع از نظارت قاعداً جایی برای توجیه ضعف و تعلل‌های احتمالی باقی نمی‌گذارد و منجر به حفظ پویایی سیستم می‌گردد.

میتا: جناب عالی، ورود پروازهای سعودی به عرصه حمل و نقل هوایی حجاج ایرانی را چگونه ارزیابی می‌کنید؟

آقای رضایی: به چند دلیل حضور خطوط سعودی در کنار ایران ایر به نفع زائران خواهد بود:

یکی این که در فرودگاه مدینه، فعلاً تنها پرواز خطوط سعودی می‌تواند فرود آید و سایر شرکت‌ها از این امکان محروم هستند.

نکته مهم‌تر آن است که زائران مستقیماً از ایران وارد مدینه منوره می‌شوند و یا از مدینه به کشور مراجعت می‌نمایند. لذا نیازی به طی کردن مسیر نسبتاً طولانی بین جده - مدینه وجود ندارد و خستگی‌های مسیر جده در مرحله رفت و برگشت و همچنین مسائل ناشی از حضور در فرودگاه جده و انتقال به مدینه و یا مکه مرتفع می‌شود. ضمن این که به کارگیری پرواز سعودی تا حدود زیادی

محدودیت سعودی‌ها در تعداد پروازهایی را که در فرودگاه جده می‌نشینند، جبران می‌کند و باعث می‌شود که طول مدت سفر از یک ماه تجاوز نکند.

نارسایی‌های مربوط به پروازها و مسائل فرودگاه مدینه منوره، طی دو سال اخیر با مسؤلان سعودی در میان گذاشته شده و حتی الامکان حل و فصل گردیده است و امکانات فرودگاهی از نظر سالن‌ها و تأسیسات و پرسنل آن، به حداقل ممکن رسیده است.

در مورد نرخ بلیت و ایستگاه‌های مبدأ و جداول پروازی هم تنظیمات لازم با هماهنگی مسؤلان خطوط هوایی عربستان به انجام رسیده است. نتایج نظرخواهی از زائران و دست اندرکاران و مدیران کاروان‌ها نسبت به این امکان جدید و توسعه آن در آینده، مثبت است و برآیند نظریات ایشان، نشان می‌دهد که در راستای استفاده و گسترش همکاری با خطوط سعودی جهت جابجایی حجاج ایرانی باید بیشتر بکوشیم.

ناگفته نماند، زحمات جناب آقای شریعتمداری وزیر محترم بازرگانی به عنوان رییس کمیسیون مشترک اقتصادی بین دو کشور در این زمینه فوق‌العاده کارساز بوده است که جای تشکر دارد. نماینده محترم ولی فقیه و سرپرست حجاج نیز در طی سال قبل، ضمن تقدیر از این اقدام، آرزو کردند که در سال‌های بعد درصد بیشتری از زائران بتوانند از این امکانات بهره ببرند که خوشبختانه در سال جاری انتقال نیمی از حجاج توسط خطوط سعودی صورت می‌پذیرد.

تکمیل

میثاق: انگیزه سازمان از متمرکز کردن پخت و توزیع غذا در مدینه و تا حدی در مکه بر چه مبنا بوده است؟

۱۷۸

آقای رضایی: سال‌های سال هر کاروان، غذای حجاج خود را تأمین می‌کرد. طبیعی است سازمان و مدیران کاروان‌ها همیشه در زمینه تدارک مواد غذایی لازم و در اختیار گذاشتن آن برای پخت و سپس توزیع غذا با نظارت بر اصول بهداشتی فردی و جمعی کوشیده است و دستاوردهای قابل اعتنایی در این موارد به دست آورده است. ذائقه و پسند زائر ایرانی هم حکم می‌کند که غذای ایرانی برای وی تهیه

شود و از خرید غذا از میادین و بازار و اشخاص متفرقه پرهیز می نمایند. این است که تدارک غذایی و پخت و توزیع وعده های غذا همراه میوه و نوشابه صورت می گرفت و مسائل بهداشتی در مورد ظروف و تجهیزات و تأسیسات و مکان آشپزخانه و بهداشت محیط و افراد مورد عنایت قرار داشت.

اما از پارسال که ۴۰٪ زائران در مدینه منوره در هتل های اطراف حرم شریف نبوی اسکان داده شدند، اوضاع فرق کرد؛ زیرا مقررات سعودی اجازه پخت غذا در هتل ها با کپسول های گاز متعدد را نمی دهد و آن را ناقض اصول امنیت و ایمنی محیط اطراف حرم می داند. در حج سال قبل به هر حال با این استدلال که قبلاً به ما اعلام نشده و پیش بینی های لازم صورت نگرفته است، به اضطرار پذیرفتند اما امسال که ۷۰٪ زائران در هتل های منطقه مرکزی مدینه منوره مستقر خواهند شد. این اجبار کاملاً وجود دارد که محل پخت مرکزی توسط آشپزهای کاروان ها با نظارت ستاد حج در نظر گرفته شده و قراردادهای لازم با شرکت های سعودی در این زمینه منعقد گردیده است. در ضمن قرار است در مکه نیز برای ۲۰٪ حجاج این طرح به طور آزمایشی به مورد اجرا گذاشته شود و نتایج آن برای آینده مورد بررسی قرار گیرد.

میانگ: سال گذشته شاهد بودیم که زائران از طرح ایاب و ذهاب میان منزل تا حرم اعلام

رضایت می کردند، در حج سال جاری در این زمینه چه برنامه هایی دارید؟

آقای رضایی: در حج سال ۸۰ شبکه مفصلی از اتوبوس های و مینی بوس های با کیفیت به منظور جابجایی حجاج میان منزل تا حرم در مکه و مدینه به طور شبانه روزی دایر بود که زائران توانستند بیش از هر سال با رساندن خود به نمازهای جماعت و امکان زیارت از فیض معنویات سفر برخوردار شوند. مجموعه گزارش ها و مشاهدات مستقیم دست اندرکاران و برنامه ریزان حاکی از این است که اکثر زائران از این برنامه اظهار خرسندی کرده اند. به ویژه این که خواهان در هر ساعتی که تمایل داشتند می توانستند خود را به حرم برسانند. حتی برای طواف اول اعمال عمره تمتع و همچنین عمره های مستحبی این تسهیلات در اختیار

حجاج قرار گرفت. با توجه به تازگی این طرح، اعمال مدیریت ایرانی و سعودی در این بخش توأم با مشکلاتی بود که همه آن‌ها دقیقاً مورد شناسایی و ارزیابی قرار گرفت و در حج سال جاری سعی شد نارسایی‌ها و ناکارآمدی‌های طرح جبران گردد. خوشبختانه امسال با آمادگی بیشتری وارد این عرصه خواهیم شد و امید داریم شرایط اجرای طرح‌های پیش‌بینی شده حتی الامکان به خوبی فراهم گردد؛ چنانچه همه امور به خوبی پیش برود، در حج سال ۸۱ جابجایی درون شهری زائران به خصوص در مکه به نحو قابل قبولی به مرحله اجرا در خواهد آمد. مذاکرات لازم در این خصوص انجام شده و قرارداد آن با یکی از شرکت‌های معتبر سعودی منعقد گردیده و جزئیات برنامه نیز آماده شده است که در فیلم‌های آموزشی توسط مسئولان امر برای آگاهی زائران به تفصیل بیان شده است و در اختیار زائران قرار دارد.

میثاق: در مورد بهره‌گیری از امکانات مکانیزه جهت امر قربانی مربوط به حجاج ایرانی چه پیش‌بینی‌هایی صورت گرفته است؟

آقای رضایی: به هر حال تسهیلات خوبی جهت انجام قربانی برقرار شده و تأسیسات لازم وجود دارد. توسط جمهوری اسلامی ایران ظرف چند سال اخیر گام‌های مؤثری در راستای استفاده از این مزیت برداشته شده است. خوشبختانه همان‌طور که انتظار می‌رفت، زائران هم استقبال مناسبی نشان داده‌اند، تا جایی که در سال ۸۱ به میزان ۹۶٪ حجاج در این طرح مشارکت کردند.

بدین ترتیب نگرانی همیشگی مردم و علمای آگاه جهان اسلام در مورد اتلاف منابع مسلمین از طریق هدر رفتن گوشت و سایر اجزای قربانی در حج تمتع رفع شده است. سازمان هم در زمینه طرح قربانی، صرفاً نقش هدایتی و حمایتی ایفا می‌کند و به اطلاع‌رسانی و توجیه زائران عزیز از طریق مدیران و روحانیون گرامی کاروان‌ها اهتمام می‌ورزد و هماهنگی‌های کلان‌بادولت سعودی و بخش غیردولتی ذی‌ربط آن کشور و بانک توسعه اسلامی را بر عهده دارد و در امور اجرایی داخل کاروان و تصمیم‌گیری شخصی حاجیان دخالت مستقیم نخواهد داشت.

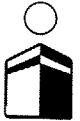
میثاق: تفاوت ثبت نام و اعزام عمره در سال ۸۲ آن طور که در اطلاعیه اخیر سازمان آمده است، با وضعیت قبلی در چیست؟

آقای رضایی: آخرین ثبت نام عمومی عمره مربوط به سال ۷۶ است که تعداد ۱۰۵۰۰۰۰ نفر با پرداخت مبلغ یک صد و پنجاه هزار تومان علی الحساب در آن شرکت جستند و هم اینک فقط حدود ۱۰۰۰۰۰ نفر آنان هنوز مشرف نشده اند که می توانند در سال ۸۲ همراه با بقیه متقاضیان جدید اعزام شوند. همیشه این فکر وجود داشته که آنقدر ظرفیت اعزام بالا برود تا در هر سال تقریباً پاسخگوی جمع متقاضیان همان سال باشیم. خوشبختانه در سال ۸۱ تعداد ۲۷۰ هزار نفر به عمره مشرف شدند و در سال ۸۲ نیز قابلیت اعزام ۳۰۰ هزار نفر و حتی بیشتر وجود دارد. با توجه به این امکانات، به نظر می رسد هر سال بتوان متقاضیان همان سال را اعزام کرد و در واقع به جای ثبت نام عمومی و انبوه و دریافت علی الحساب، می توان روش ثبت نام سالانه و مشخص با دریافت مبلغ قطعی را جایگزین کرد. بدین ترتیب دوره های انتظار طولانی برای تشریف از میان خواهد رفت و هر متقاضی در اسرع وقت قادر به سفر خواهد بود. به علاوه از سال ۸۲ سفر عمره با گذرنامه بین المللی (عادی) مقدور است. توضیح این که تا سال ۸۱ برای زائران عمره، پروانه گذر زیارتی صادر می شد، اما تصمیم بر این شد که از این پس سفر عمره با گذرنامه عادی صورت گیرد که طی اطلاعیه های رسمی اعلام کرده ایم، تشریف به عمره، در قالب برنامه های سازمان انجام می گیرد و با توجه به ظرفیت های موجود، دیگر نیازی به مراجعه مردم به دفاتر غیر مجاز که فعالیت متفرقه تحت عنوان اعزام فوری عمره دارند و از این رهگذر ناراحتی هایی برای مردم تولید می کنند، وجود نخواهد داشت.

میثاق: برای هموطنان عزیز که در آستانه تشریف به حج قرار دارند، چه توصیه خاصی دارید؟

آقای رضایی: مسلم است که ذکر تمامی نکات مورد نیاز حجاج عزیز در این مختصر نمی گنجد، اما به عنوان یک مرجع نوشتاری قابل دسترسی نظر هموطنان را به

مجموعه مطالبی که هر هفته در روزنامه «ایران» از اول مهرماه تا پایان دی ماه سال جاری مراجع به مسائل حج تمتع درج گردید، جلب می‌نمایم و بر مطالعه آن تأکید می‌ورزم. البته همانگونه که پیشتر اشاره شد، مجموعه مذکور در یک مجلد به صورت کتاب به عنوان «همراه با حج ۸۱» چاپ و منتشر شده و در دسترس همگان قرار گرفته است. به خصوص مدیران و عوامل کاروان‌ها، چنانچه مفاهیم مندرج در کتاب را مرور نمایند، در انتقال مطالب آموزشی به حجاج راحت‌تر خواهند بود. گو این که مدیران عزیز تقریباً بر همه این موضوعات تسلط و احاطه دارند اما در اینجا به صورت یک جا و مدون در اختیارشان قرار گرفته است. در ضمن در موسم حج نیز نشریه زائر حاوی مطالب و دانستنی‌های قابل توجهی خواهد بود که مطالعه همه آن موارد را سفارش می‌کنیم. به ویژه این که مسائل اجرایی و بهداشتی در صفحات و ستون‌های خاصی از نشریه زائر درج خواهد شد که آن را از بقیه موضوعات جدا می‌سازد. روی هم رفته از همه زائران و دست اندرکاران حج می‌خواهیم که محدودیت‌ها و مقدمات را از منظر واقعی بشناسند و تأثیرات آن را در نظر بگیرند و انتظارات خود را با این واقعیت‌ها وفق دهند.